

It was proved that main illocutions of a pessimistic communicant are: informing the addressee of a pessimistic vision of the situation in which the interlocutors found themselves; informing the addressee of the addresser's pessimistic self-esteem; support of the pessimistic worldview of the addresser; receiving psychological support from the addressee; expression of an addresser's pessimistic mood, caused by both internal dispositions and external causes; imparting the emotional state of the addresser.

Taking into account the information-code model of communication, a propositional component of a pessimistic speech act, which is separated from the subjective content by the indicator of judgment, is described in terms of thing and action frames.

The perlocutional goals of a pessimistic communicant are revealed: to urge the addressee to change the world-view; to urge the addressee to change his/her behavior; to make an addressee share addresser's subjective opinion; to make an emotional impact on the addressee; to change the psychological state and mood of the addressee by generating doubt, uncertainty, hopelessness, distrust, disappointment and other psychological states and emotional reactions that actualize qualitative features of pessimism.

It is found out that the possibility of explicit expression of the pragmatic component of meaning indicator in the surface structure of a pessimistic speech act is the basis for the interpretation of the nature of its illocutionary force. It is proved that in direct pessimistic speech acts the addresser is explicated by a personal pronoun of the first person *I*, and the illocutionary force reflects the propositional meaning of an utterance, which is expressed by the lexical units which identify pessimism. The pragmatic component of indirect pessimistic speech acts is implicated.

Key words: pessimistic utterance, speech act, illocution, propositional act, perlocutional goal.

УДК 811.111'37:811.161.2'37

Тетяна Бондар, Оксана Склянчук

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ КАТАСТРОФА / CATASTROPHE В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто вербалізатори концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE в українській та англійській мовах. Звернуто увагу на лексичне значення і внутрішню форму слів, що репрезентують досліджуваний концепт. Виявлено, що основними лексемами-вербалізаторами концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE виступають лексеми *катастрофа* та *catastrophe*.

Аналіз україномовного та англійськомовного газетного дискурсу та результати вільного асоціативного експерименту, проведеного серед носіїв української та англійської мов, уможливило визначення ядра номінативного поля досліджуваного концепту. Ядерну зону номінативного поля концепту CATASTROPHE утворюють лексеми *disaster*, *cataclysm* та *tragedy*, периферію – *devastation*, *destruction*, *damage*, *fear*, *death*, *war*, *hurricane*, *flood*. До ядра номінативного поля концепту КАТАСТРОФА належать такі елементи, як *аварія*, *війна*, *геноцид*, *Чорнобильська катастрофа*, *смерть*. Компонентами периферії є *трагедія*, *катаклізм*, *крах*, *біда*, *паніка*, *вибух*, *ураган*, *землетрус*, *цунамі*, *авіакатастрофа*.

Асоціативний експеримент показав, що для більшості інформантів з України катастрофа – це авіакатастрофа, аварія, Чорнобиль. Англійці найчастіше інтерпретують катастрофу як стихійне лихо або землетрус.

Ключові слова: концепт, вербалізатор, номінативне поле, ядро, периферія, асоціативний експеримент.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасне мовознавство приділяє значну увагу дослідженню взаємозв'язку мови із ментальністю та культурою народу. Мову вивчають у її функціонуванні в соціумі. Зіставне вивчення національних мов дає змогу визначити спільні та відмінні риси, а також з'ясувати особливості світогляду, світосприйняття певного народу. Аналіз, збереження та конструювання інформації відбувається у свідомості людини у формі концептів, які є базовими одиницями ментальної репрезентації знань. Оскільки мова надає найбільш природний доступ до свідомості людини, виявлення та аналіз мовних репрезентантів концептів відіграють надзвичайну велику роль у дослідженні наповнення концептів у різних лігвокультурах.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Концепти є об'єктом дослідження багатьох науковців, зокрема Дж. Лакоффа, А. Вежбицької, О. С. Кубрякової, С. А. Жаботинської, О. О. Селіванової, М. М. Полюжина, Ю. С. Степанова, В. А. Маслової та ін. Проте погляди науковців щодо тлумачення та класифікації концептів дещо відрізняються.

Згідно з даними “Короткого словника когнітивних термінів” концепт – це “оперативна змістовна одиниця пам'яті ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Це термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини” [3, с. 90].

В. А. Маслова вважає, що концепт – це семантичне утворення, відзначене лінгвокультурною специфікою і тим чи іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури [4, с. 47]. О. К. Бабаєвська переконана, що аналіз репрезентації одного й того ж концепту в різних мовах дозволяє виявити національну специфіку мовних систем та порівняти способи представлення концептів мовними засобами різних мов [1, с. 11].

Українські лінгвісти досить пильно вивчають концепти, але концепт КАТАСТРОФА / CATASTROPHE ще не був об'єктом їхнього дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки. Слід зазначити, що мовні засоби об'єктивації цього концепту в російській мові досліджувала Т. В. Михайлова.

Мета і завдання статті. Об'єктом нашого дослідження є масив різнорівневих вербалізаторів концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE в українській та англійській мовах. Предмет дослідження – національна специфіка засобів вербалізації концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE в україномовному та англійськомовному дискурсі.

Мета дослідження – провести комплексне дослідження концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE, виявити його наповнення та структуру, а також з'ясувати лінгвокогнітивні особливості вербалізації досліджуваного концепту в англійськомовному та україномовному дискурсі.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- виділити базові вербалізатори концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE;
- виявити ядро та периферію номінативного поля концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE;
- провести вільний асоціативний експеримент з носіями української та англійської мов і побудувати асоціативні поля ‘катастрофа’ та ‘catastrophe’;
- виявити інваріантні та відмінні риси у наповненні та структурі асоціативних полів слів-стимулів *катастрофа* і *catastrophe*.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Лексеми *катастрофа* та *catastrophe* є ключовими словами-репрезентантами концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE, адже саме ці лексичні одиниці, що номінують концепт, є найуживанішими в українському та англійському дискурсах.

“Словник української мови” пропонує такі визначення слова *катастрофа*: 1. раптове лихо, подія з тяжкими трагічними наслідками; знищення, загибель, руйнація; 2. тяжке потрясіння, що стає причиною істотної зміни, різкого перелому в особистому або суспільному житті [7].

“Словник іншомовних слів” містить такі визначення досліджуваної лексичної одиниці: 1. несподіване лихо, подія, що спричинює тяжкі наслідки, руйнування; 2. тяжке потрясіння, що стає причиною істотної зміни; 3. центральна подія в драматичному творі, що передусе розв'язці й зумовлює її [6].

У тлумачному словнику англійської мови “Longman Dictionary of Contemporary English” подані визначення слова *catastrophe*: 1. a terrible event in which there is a lot of destruction, suffering or death (‘жахлива подія переповнена руйнуванням, стражданням чи смертю’); 2. an event which is very bad for the people involved (‘подія, яка є дуже неприємною для залучених людей’) [10].

“Oxford Advanced American Dictionary” пропонує інші трактування *catastrophe*: 1. a sudden event that causes many people to suffer (‘раптова подія, яка змушує страждати велику кількість людей’); 2. an event that causes one person or a group of people personal suffering, or that makes difficulties (‘подія, що змушує людину чи групу людей переживати особисті страждання, чи спричиняє труднощі’) [12].

У словнику “Merriam-Webster” знаходимо такі дефініції лексеми *catastrophe*: 1. the final event of the dramatic action especially of a tragedy (‘остання дія драматичного твору, особливо трагедії’); 2. a momentous tragic event ranging from extreme misfortune to utter overthrow or ruin (‘значна трагічна подія, починаючи з надзвичайного лиха до повного знищення чи руйнування’); 3. a violent usually destructive natural event (‘несамовита зазвичай руйнівна природна подія’); 4. utter failure (‘повний провал’) [11].

Розгляд дефініцій україномовних тлумачних словників та проведення компонентного аналізу засвідчило, що катастрофі в українській лінгвокультурі притаманні такі характеристики: *раптова, трагічна, великомасштабна, несподівана, неповоротна*. Ядерними семами лексеми *катастрофа* виступають семи *подія* та *наслідки*; тобто явище катастрофи розглядають як подію з трагічними наслідками.

Аналіз англomовних лексикографічних джерел та компонентний аналіз лексеми *catastrophe* дозволив виокремити такі риси англomовної вербалізації катастрофи: *destruction, suffering, death, bad, sudden, difficulties, tragedy, misfortune, disaster, violent, change, loss, disastrous, dramatic*. Проаналізувавши компонентну структуру лексеми *catastrophe*, ми дійшли висновку, що ядерними семами виступають *event* та *sudden*; тобто явище катастрофи розглядають як раптову, неочікувану подію, яку важко або неможливо передбачити.

Досліджуваний концепт об’єктивується у мові також за допомогою вільних словосполучень. Ми проаналізували сполучуваність лексеми *катастрофа* з іншими лексичними одиницями, використовуючи дані Корпусу української мови та онлайн-видань, і дійшли висновку, що лівосторонню дистрибуцію лексеми *катастрофа* переважно формують прикметники на кшталт *Чорнобильська, техногенна, масштабна, економічна, природна, гуманітарна, національна, екологічна, глобальна* та дієслово *уникати*. Правосторонню дистрибуцію утворюють дієслова *загрожувати, ставатися, назрівати, траплятися, наближатися*.

Використовуючи дані корпусів англійської мови British National Corpus [8], Corpus of Contemporary American English [9] та онлайн-газети і журнали, ми виявили, що лівосторонню дистрибуцію лексеми *catastrophe* переважно формують дієслова *cause, lead to, be heading for, face, avert, avoid, prevent* та прикметники *absolute, big, complete, great, major, terrible, total, minor, national, global, international, world, ecological, economic, environmental, natural, nuclear*. Правосторонню дистрибуцію утворюють такі дієслова: *happen, occur, take place*.

Слово *катастрофа* згідно з даними “Словника синонімів української мови” [5] та “Практичного словника синонімів української мови” [2], належить до такого синонімічного ряду: *крах, катаклізм, аварія, переворот, поразка, фіаско, невдача, нещастя, халепя, біда, лихо, трагедія*. Антонімами до слова *катастрофа* можуть виступати такі лексичні одиниці як: *благополуччя, добробут, щастя*. Гіпонімами лексеми *катастрофа* є лексеми *землетрус, цунами, повінь, війна, виверження вулкану, аварія*. Гіперонімами до слова *катастрофа* можуть виступати лексеми *лихо* та *нещастя*.

Лексема *catastrophe* належить до синонімічного ряду, до якого входять лексичні одиниці *disaster, tragedy, calamity, adversity, cataclysm, crash, debacle, devastation, failure, hardship, misery, mishap* та інші [13]. Досліджувана лексема має кілька антонімів: *advantage, aid, benefit, blessing, creation, favour, fortune, gain, prosperity, success, godsend, windfall*. Гіпонімами лексеми *catastrophe* є лексеми *act of God, apocalypse, famine, kiss of death, meltdown, plague, visitation, tidal wave, tsunami, nuclear winter*. Залежно від того, яке значення лексема реалізує у контексті, вона може мати такі гіпероніми, як: *misfortune, adversity* та *geological phenomenon*.

Досліджуючи дериваційні поля лексем *катастрофа* та *catastrophe*, ми з'ясували, що похідні лексеми утворені суфіксальним (*катастрофізм, катастрофіст, catastrophism, catastrophist*) та морфолого-синтаксичним способом творення слів (*катастрофізувати, катастрофічний, катастрофічно, to catastrophize, catastrophic, catastrophically*).

Аналіз україномовного та англomовного газетного дискурсу та результати вільного асоціативного експерименту, проведеного серед носіїв української та англійської мов, дає змогу визначити ядро номінативного поля досліджуваного концепту. До ядра номінативного поля концепту КАТАСТРОФА належать такі елементи як: *аварія, війна, геноцид, Чорнобильська катастрофа, смерть*. До ядра номінативного поля концепту CATASTROPHE увійшли такі елементи як: *disaster, cataclysm, tragedy*.

Досліджуючи англomовні та україномовні корпуси текстів та аналізуючи приклади, подані у них, ми виділили компоненти периферії номінативного поля концепту CATASTROPHE: *destruction, devastation, damage, fear, death, war, hurricane, flood*. До периферії номінативного поля концепту КАТАСТРОФА належать такі елементи: *трагедія, катаклізм, крах, біда, паніка, вибух, ураган, землетрус, цунамі, авіакатастрофа*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. КАТАСТРОФА / CATASTROPHE – складний культурний концепт, когнітивні ознаки якого формуються та змінюються під впливом зовнішніх чинників та менталітету нації. Наповнення досліджуваного концепту у двох мовах майже збігається, про що свідчать результати компонентного аналізу лексем-репрезентантів. Проте, номінативне поле та периферія концепту КАТАСТРОФА / CATASTROPHE має свої національні особливості в українській та англійській мовах. Компоненти *tragedy* та *cataclysm* належать до ядра концепту CATASTROPHE, водночас, коли компоненти *tragedy* і *катаклізм* є складовими периферії концепту КАТАСТРОФА. Компоненти *війна, смерть* відносяться до ядра концепту КАТАСТРОФА, але *war* та *death* належать до периферії концепту CATASTROPHE. Ні ядро, ні периферія концепту CATASTROPHE не містить компонентів *genocide* чи *Chernobyl disaster*. Проте *геноцид* та *Чорнобильська катастрофа* є центральними складовими концепту КАТАСТРОФА. Вищеназвані відмінності можна пояснити тим, що такі явища, як Чорнобильська катастрофа та геноцид є характерними для української нації, але чужими для англійців. Подальші дослідження передбачають заглиблення в структуру концепту та залучення даних інших мов.

Дж ерега та література

1. Бабаєвська О. К. Проблема національної специфіки концептів [Електронний ресурс] / О. К. Бабаєвська. – Режим доступу : <http://philo.pnpu.edu.ua/Zbirkyk.pdf>
2. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови / С. Й. Караванський. – Київ : Укр. кн., 2000. – 480 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / под ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 296 с.
5. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – Київ : Довіра, 2001. – 477 с.
6. Словник іншомовних слів / под ред. О. С. Мельничука. – Київ Гол. ред. УРЕ, 1977. – 776 с.
7. Словник української мови : в 11-ти томах [Електронний ресурс]. – Київ : Наук. думка, 1970–1980. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>
8. British National Corpus [Electronic resource]. – Access mode : <https://corpus.byu.edu/bnc/>. – Accessed October 3, 2017.
9. Corpus of Contemporary American English [Electronic resource]. – Access mode : <https://corpus.byu.edu/coca/>. – Accessed October 5, 2017.
10. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.pearsonlongman.com/dictionaries/iphone_dictionaries.html. – Accessed September 10, 2017.
11. Merriem-Webster Online Dictionary and Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.merriam-webster.com>. – Accessed September 10, 2017.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>. – Accessed September 10, 2017.

13. The Synonym Finder / ed. by Urdang, Laurence, LaRoche, N. Rodale, J. Irving, 1898–1971. – NY : Grand Central Publishing, 1986. – 1361 p.

References

1. Babayevska, O. 2009. *Problema Natsionalnoyi Spetsyfiky Kontseptiv*. <http://philo.pnpu.edu.ua/Zbirkyk.pdf>
2. Karavanskyi, Sviatoslav. 2000. *Praktychnyi Slovnyk Synonimiv Ukrayinskoyi Movy*. Kyiv : Ukrayinska knyha.
3. Kubriakova, Elena, ed. 1996. *Kratkii Slovar Kognitivnykh Terminov*. Moscow : Moscow State University.
4. Maslova, Valentina. 2006. *Vvedenie v Kognitivnyu Lingvistiku*. Moscow : Flinta : Nauka.
5. Poliuha, Lev. 2001. *Slovnyk Synonimiv Ukrayinskoyi Movy*. Kyiv : Dovira.
6. Melnychuk, Oleksandr, ed. 1977. *Slovnyk Inshomovnykh Sliv*. Kyiv : URE.
7. *Slovnyk Ukrayinskoyi Movy : V 11-ty tomakh*. 1970–1980. Kyiv : Naukova dumka. <http://sum.in.ua>
8. British National Corpus. 2017. <https://corpus.byu.edu/bnc/>. Accessed October 3, 2017.
9. Corpus of Contemporary American English. 2017. <https://corpus.byu.edu/coca/>. Accessed October 5, 2017.
10. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 2005. Edinburgh : Longman. http://www.pearsonlongman.com/dictionaries/iphone_dictionaries.html. Accessed September 10, 2017.
11. *Merriem-Webster Online Dictionary and Thesaurus*. <https://www.merriam-webster.com>. Accessed September 10, 2017.
12. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 2010. Oxford : Oxford University Press. <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>. Accessed September 10, 2017.
13. Urdang, Laurence, LaRoche, N. Rodale, J. Irving, ed. 1986. *The Synonym Finder*. NY : Grand Central Publishing.

Бондар Татьяна, Склянчук Оксана. Вербализация концепта КАТАСТРОФА / CATASTROPHE в украинском и английском языках. В статье рассмотрено вербализаторы концепта КАТАСТРОФА / CATASTROPHE в украинском и английском языках. Обращено внимание на лексическое значение и внутреннюю форму слов, которые репрезентируют исследуемый концепт. Обнаружено, что ключевыми лексемами-вербализаторами концепта КАТАСТРОФА / CATASTROPHE выступают лексемы *катастрофа* и *catastrophe*.

Анализ украиноязычного и англоязычного газетного дискурса и результаты свободного ассоциативного эксперимента, проведенного среди носителей украинского и английского языков, дают возможность определить ядро номинативного поля исследуемого концепта. Ядерную зону номинативного поля концепта CATASTROPHE образуют лексемы *disaster*, *cataclysm* и *tragedy*, периферию – *devastation*, *destruction*, *damage*, *fear*, *death*, *war*, *hurricane*, *flood*. К ядру номинативного поля концепта КАТАСТРОФА принадлежат такие элементы, как *авария*, *война*, *геноцид*, *Чернобыльская катастрофа*, *смерть*. Компонентами периферии является *трагедия*, *катаклизм*, *крах*, *беда*, *паника*, *взрыв*, *ураган*, *землетрясение*, *цунами*, *авиакатастрофа*.

Ассоциативный эксперимент показал, что для большинства украинских информантов катастрофа – это авиакатастрофа, авария, Чернобыль. Англичане чаще всего интерпретируют катастрофу как стихийное бедствие или землетрясение.

Ключевые слова: концепт, вербализатор, номинативное поле, ядро, периферия, ассоциативный эксперимент.

Bondar Tetiana, Sklianchuk Oksana. Verbalization of the Concept КАТАСТРОФА / CATASTROPHE in the Ukrainian and English Languages. The article deals with verbalizers of the concept CATASTROPHE / CATASTROPHE in the Ukrainian and English languages. Attention has been paid to the lexical meaning and inner form of words that represent the concept under consideration. It was revealed that the basic lexemes-verbalizers of the concept CATASTROPHE / CATASTROPHE are lexemes *катастрофа* and *catastrophe*.

The analysis of Ukrainian and English newspaper discourse and the results of free associative experiment conducted among the native speakers of the Ukrainian and English languages gives an opportunity to determine the nucleus and periphery of the nominative field of the concept CATASTROPHE / CATASTROPHE. The nuclear zone of the nominative field of the concept CATASTROPHE is formed by lexemes *disaster*, *cataclysm* and *tragedy*, the periphery includes such lexemes as *devastation*, *destruction*, *damage*, *fear*, *death*, *war*, *hurricane*, *flood*. The nuclear zone of the nominative field of the concept КАТАСТРОФА encompasses such elements as *аварія*, *війна*, *геноцид*, *Чорнобильська катастрофа*, *смерть*. The periphery includes the following components: *трагедія*, *катаклізм*, *крах*, *біда*, *паніка*, *вибух*, *ураган*, *землетрус*, *цунамі*, *авіакатастрофа*.

The result of the free associative experiment shows that the predominant Ukrainian associations to the word-stimulus *катастрофа* are *авіакатастрофа*, *аварія* and *Чорнобиль*, whereas British people associate *catastrophe* with a natural disaster or an earthquake.

Keywords: concept, verbalizer, nominative field, nucleus, periphery, associative experiment.